סימן נב - פרסום מטעה בקמפיין גיוס המונים

שאלה

אנחנו עוזרים למשפחה שעברה אסון, ולשם כך, פתחנו עבורם קמפיין גיוס המונים. יש לנו תורם, שהבטיח לתרום בעצמו סכום של 10,000 ₪, בתנאי שנגייס בעצמנו גם כן 10,000 ₪ בקמפיין. מה שנקרא מאצ׳ינג.

הקמפיין שלנו נועד גם לפרסום בארץ, וגם לפרסום בחו״ל. מכל מיני סיבות, צפינו מראש שהסכום מחו״ל יהיה גדול מאוד, ולא תכננו להשתמש במאצ׳ינג בשביל התרומות מחו״ל. אבל מסיבות טכניות, הקמפיין מתנהל בחשבון אחד, לארץ ולחו״ל, ויוצא שאנחנו עברנו כבר את הסכום שעבורו המאצ׳ינג.

בפועל, קיבלנו הרבה יותר מאשר 10,000 ₪, בתרומות מחו״ל, וכעת אנחנו שואלים – האם אפשר להשאיר את ההודעה על כך שיש ׳מאצ׳ינג׳ בפרסום של הקמפיין (בלי לכתוב סכום), כדי לעודד אנשים לתרום, למרות שלכאורה כבר אין בעצם מאצ׳ינג.

תשובה

אם התורם המכפיל היה מודע לכך שיהיו גם תרומות מחו״ל, וידע מראש שההכפלה שלו מתייחסת רק לתרומות מהארץ, אין בזה בעיה. אבל אם התורם לא ידע זאת מראש, זו בעצם דרך לרמות את שאר התורמים, ואין להשתמש בה.

״ואפילו מלה אחת של פיתוי ושל גניבת דעת אסור, אלא שפת אמת ורוח נכון ולב טהור מכל עמל והוות״ (רמב״ם דעות ב, ו).

נימוקים

א. דין האומר סלע זו לצדקה על מנת שיחיה בני

הגמרא במסכת ראש השנה (ד.) אומרת:

> תניא האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני או שאהיה בן העולם הבא, הרי זה צדיק גמור.

(ויש הגורסים ״הרי זו צדקה גמורה״).

בגמרא מבואר, שהדין הזה נאמר רק ביחס ליהודי שנותן צדקה בשביל מטרה שאינה ׳לשמה׳. אבל אם גוי נותן צדקה בנסיבות דומות, הוא אינו נחשב צדיק גמור. וביאר רש״י:

> כאן בישראל - שלבו לשמים, ואם מריעין לו בחייו, אינו קורא לו תגר, אלא תולה היסורין בעונו. אבל נכרי אם אין מטיבין לו כגמולו קורא תגר.

לסוגיה זו יש סוגיה מקבילה במסכת פסחים (ח. – ח:) ושם בתוספות (ד״ה שיזכה) כתבו:

> והדתנן אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס, היינו בכי האי גוונא שאם לא תבוא לו אותה הטובה שהוא מצפה תוהא ומתחרט על הצדקה שעשה. אבל מי שאינו תוהא ומתחרט הרי זה צדיק גמור.

התוספות בראש השנה (ד״ה בשביל) מתנסחים בצורה דומה לתוספות בפסחים, אבל שם משתמע, כפשט הסוגיה, שסתם ישראל חזקתו שהוא אינו מתחרט אם לא תבא לו הטובה שתרם עבורה, וסתם גוי, מתחרט.

אם כן, גם אם אדם נותן צדקה מתוך מחשבה שהצדקה תיטיב איתו באופן מסויים, חזקת אדם יהודי שהוא היה נותן את הצדקה בכל אופן, גם אם לא תתקיים אותה הטובה. באותו אופן, גם אם נניח שמי שתורם לקמפיין תורם משום שהוא מניח שיש תורם נוסף שמכפיל את תרומתו, מן הסתם לא יתחרט על תרומתו, אם יתברר לו שטעה ואין ׳תורם מכפיל׳ שכזה.

ב. פרסום מטעה של מוצר

הרמב״ם כותב בהלכות מכירה (פרק יח הלכה א):

> אסור לרמות את בני אדם במקח וממכר או לגנוב את דעתם, ואחד עובד כוכבים ואחד ישראל שוים בדבר זה, **היה יודע שיש בממכרו מום יודיעו ללוקח**, ואפילו לגנוב דעת הבריות בדברים אסור.

אם כן, אסור לאדם לפרסם מוצר שיש בו מום, בלי להזכיר את המום המדובר.

ובהמשך כותב הרמב״ם:

> **הלכה ב:** אין מפרכסין את האדם ולא את הבהמה ולא את הכלים הישנים כדי שיראו כחדשים, אבל מפרכסין החדשים כגון שישוף ויגהץ וייפה כל צרכיו. **הלכה ג:** אין משרבטין את האדם במים של חזרין וכיוצא בהן כדי שיתפח ויראו פניו שמנים, ולא צובעין את הפנים בשרק וכיוצא בו, ולא נופחין את הקרביים ולא שורין את הבשר במים, וכן כל כיוצא בדברים אלו אסורין...

מקור האבחנה של הרמב״ם בין האיסור לייפות כלים ישנים לכלים חדשים הוא בסוגיית הגמרא בבבא מציעא (ס:) ושם מסביר רש״י:

> בחדתי – מותר, שאינו אלא ליפות. והרוצה להוסיף על דמיהם בשביל יופיים, מוחל הוא.

כיוצא בכך כתב גם הטור (חו״מ רכח):

> ולא את הכלים לצבעם שיראו חדשים ואין השבח שמשכיחם בצבע במו העילוי שמעלה אותם מדמים אבל חדשים מותר לצבעם כדי ליפותם שבלאו הכי הם חדשים וטובים.

כלומר, אסור להסתיר מום בחפץ, וגם לא להציג חפץ ישן כחפץ חדש, אבל כאשר החפץ אינו משתנה ממש, ורק צובעים אותו כדי לייפות אותו, אין כאן אונאה.

אם כן, כיוון שהסברנו לעיל, שיהודי שנותן צדקה, אפילו שהוא אומר שנותן צדקה בשביל מטרה כלשהי, מוכן בעצם לתת את הצדקה בכל מקרה, אולי נאמר, שיהיה מותר ל׳ייפות׳ את הצדקה בכך שנאמר לו שיש מישהו שמכפיל את התרומה שלו, ובכך לעודד אותו לתרום?

אין הנדון דומה לראיה. מי שמייפה חפץ, החפץ אכן נהיה שווה יותר. יש לו ערך אסתטי נוסף, שלא קיים בחפץ שאינו צבוע, ומי שמשלם תוספת כסף עבור הצביעה, באמת קונה מוצר

אחר. לא מדובר בצביעה שמסתירה מומים (כמו צביעה של רכב ישן, שמסתירה את החלודה מתחת) אלא בצביעה של חפץ חדש – הצביעה משפרת את החפץ, ועל השיפור הזה הקונה מוכן לשלם. אבל בנדון דידן, ממה נפשך: מי שמוכן לתרום גם בלי שתהיה הכפלה של התרומה, יתרום זאת בכל מקרה, ומי שתורם יותר רק בגלל ההכפלה, נמצא שמטעים אותו לתרום בגלל עובדה לא נכונה.

הרבה יותר נכון לדמות זאת לדברי הרמב"ם בהלכות דעות (פרק ב הלכה ו):

> אסור לאדם להנהיג עצמו בדברי חלקות ופיתוי, ולא יהיה אחד בפה ואחד בלב אלא תוכו כברו, והענין שבלב הוא הדבר שבפה. ואסור לגנוב דעת הבריות ואפילו דעת הנכרי, כיצד לא ימכור לנכרי בשר נבילה במקום בשר שחוטה, ולא מנעל של מתה במקום מנעל של שחוטה, ולא יסרהב בחבירו שיאכל אצלו והוא יודע שאינו אוכל, ולא ירבה לו בתקרובת והוא יודע שאינו מקבל, ולא יפתח לו חביות שהוא צריך לפותחן למוכרן כדי לפתותו שבשביל כבודו פתח וכן כל כיוצא בו, ואפילו מלה אחת של פיתוי ושל גניבת דעת אסור, אלא שפת אמת ורוח נכון ולב טהור מכל עמל והוות.

ברור שלגוי אין הבדל אמיתי בין מנעל מבהמה שחוטה למנעל מבהמה מתה, ובכל זאת, אסור לרמות אותו. והוא הדין בנדון דידן.